

Hodnocení vedoucího práce

Klára Pinerová, Komparace československého a německého vězeňského systému po druhé světové válce. Dizertační práce. UK FF, Ústav hospodářských a sociálních dějin 2013, 372 s.; z toho Přílohy na s. 267 - 344.

Hlavním cílem dizertační práce Kláry Pinerové bylo posoudit vliv sovětských vzorů na organizaci vězeňství v Československu a Německé demokratické republice (NDR). Soustřeďuje se přitom především na 50. léta 20. století. Pro tento úkol je velmi dobře vybavena mj. i tím, že se vězeňskou problematiku této doby zabývala již ve své proseminární práci. Tento zájem se přenesl též do její diplomové práce *Vývoj vězeňských subkultur v Československu v letech 1948 – 1960*, kterou úspěšně obhájila v Ústavu hospodářských a sociálních dějin r. 2006. Text, který nyní předkládá k obhajobě, spolehlivě dokládá autorčin vzestupný profesní vývoj, jenž je založen na bezpečné znalosti domácí a zejména pak zahraniční odborné literatury. Tato skutečnost byla potvrzena studiem důležitých archivních dokumentů; v československém případě jde zvláště o příslušné fondy ústředního výboru Komunistické strany Československa a ministerstva vnitra a ve východoněmeckém o archiválii ministerstva spravedlnosti, vnitra a nejvyššího soudu. Zároveň přihlíží k ego – dokumentům, především pak k různě motivovaným výpovědím jak vězňů, tak i jejich dozorců.

Za hlavní klady této disertační práce lze nepochybně považovat skutečnost, že kolegyně Pinerová pracuje s vnitřně diferencovaným pojmem komunistické totality, jež se též projevovala rozdílně ve způsobech, jakými byly přijímány sovětské vězeňské vzory v tehdejším Československu na straně jedné a východním Německu na straně druhé. Autorka tuto skutečnost přesvědčivě dokládá zprvu na úrovni organizace vězeňství jako takového. Od této problematiky pak postupuje k tématu organizace pracovních táborů s tím, že v německém prostředí byl kladen větší důraz na to, aby tato zařízení pro výkon trestu nepřipomínala nacistické koncentrační tábory. Pro československé komunisty nehrál takto chápaný legitimizační limit lidově demokratické, resp. socialistické „převýchovy“ tak významnou roli, neboť jim šlo o organizačně co nejpřehlednější a zároveň i dlouhodobější zajištění nucené pracovní síly v těch provozech a odvětvích, kde jim citelně chyběla, neboť tam šlo o namáhavou, nebezpečnou a zdravotně vysoce zatěžující práci. Bylo tomu tak zejména v těch případech, v nichž šlo o těžbu uranu.

Za hlubší zamyšlení by v této souvislosti nepochybně stála otázka, zda si českoslovenští komunisté, kteří se k politické moci dostávali postupně způsobem, v němž se do r. 1948 opírali o poměrně širokou voličskou podporu, mohli v letech 1948 – 1956

„dovolit“ tvrdší formy třídního boje, kdežto jejich východoněmečtí kolegové, jež byli do mocenských pozic dosazeni Moskvou v přímo okupované zemi, byli v tomto směru zprvu o něco obezřetnější, avšak z dlouhodobějšího hlediska důslednější. Podobně by mohla zaznít i otázka, do jaké míry mohl sovětský tlak důsledně totalizovat prostředí, jež se od stalinistického modelu společnosti zjevně sociálně i kulturně odlišovala. Autorka na otázky podobného typu naráží v třetí části 6. kapitoly, v níž se ptá, zda měla mít vězeňská práce spíše výchovný nebo ekonomický účel. Přitom se zdá, že jí za daného stavu bádání chce ponechat spíše otevřenou pro další analýzu, proto v zásadě jen poznamenává, že v psaných dokumentech se obě pozice „neustále proplétají a jsou více méně neodlučitelné“ (s. 163).

Nástin oficiálních přístupů ke kulturněvýchovné, ideologické a politické činnosti mezi vězni autorka podává v 7. kapitole (s. 165 – 173). O dozorcích v tomto smyslu píše v druhé části 9. kapitoly (s. 237 – 246). Tato témata by mohla být více rozpracována, neboť právě ona velmi úzce souvisí s jednou z klíčových otázek kulturně orientovaných sociálních dějin a to, za jakých okolností je kultura vnucovaná organizovanou mocí schopna vyvolávat aktivní odpor nebo se setkává jen s pasivní rezistencí. Za jakých okolností se dostává do paralelní polohy vůči stávajícím kulturám, či je jimi alespoň z části absorbována. Samozřejmě existuje i možnost, že je stávajícími kulturami přijata nebo se jí je podaří dokonce „vymazat“. Přitom je zjevné, že komunistické vězeňství tuto obecnější problematiku vyostřuje, a tak jí činí pro společenské vědy nápadnou. Pro takto chápanou analýzu se mi ostatně zdá být vhodná soustavnější analýza uzavírání pracovních závazků, jejichž cílem bylo plnění či překročení výrobního plánu, a to vzhledem k tomu, že předpokládá nejen jistou míru (nepochybně asymetrickou) vzájemného vyjednávání, nýbrž i uznání. Pro další bádání na zvoleném tématu mají zvláštní hodnotu 8. a 9. kapitola mapující vnitřní kategorie vězeňské populace a vězeňských dozorců, jež jsou provázené řadou užitečných grafů. Zejména pak v druhém případě obsahují podnětné sondy do sociálně psychologických profilů bezprostředních „garantů“ výkonu trestů.

V celkovém závěru své dizertační práce Klára Pínerová jednoznačně konstatuje, že Československo, kde k tomu byla u komunistických představitelů větší vůle, „přijalo sovětské vzory v daleko větší míře než NDR“ (s. 258). Shrnuji tedy, že napsala kvalitní text, jenž rád doporučuji k obhajobě.

V Praze 25. 6. 2013

Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.